

УДК 338

Гудзь Ю.Ф.

кандидат економічних наук, докторант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА АПК

У статті сформульовано основний категорійний апарат методології дослідження засад оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Проаналізовано теоретичні аспекти оцінювання економічного потенціалу підприємства. Запропоновано загальні та специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Систематизовані загальні принципи оцінки економічного потенціалу: системності, узгодженості, варіантності, оптимальності, комплексності, адекватності, ефективності. Сформовано оптимізаційний підхід до економічного оцінювання використання потенціалу підприємства, який застосовується як альтернатива ресурсно-факторному підходу і для якого є характерним використання показників, що виражають оцінювану властивість потенціалу підприємства АПК, загальноприйнятних інтегральних економічних показників його діяльності, розрахованих на засадах маржинального підходу; діалектичний облік зумовлюючих факторів з урахуванням тісноти зв'язків та взаємозалежностей; використання оптимізаційних постановок та методів оптимізації як основного інструменту виявлення узагальнених властивостей потенціалу підприємства АПК.

Ключові слова: інтегральна оцінка, економічний потенціал підприємства, переробні підприємства АПК, ресурси, формування потенціалу, принципи оцінювання потенціалу.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕГО ПРЕДПРИЯТИЯ АПК

Гудзь Ю.Ф.

В статье сформулирован основной категорийный аппарат методологии исследования принципов оценки экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Проанализированы теоретические аспекты оценки экономического потенциала предприятия. Предложены общие и специфические методы оценки экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Разработаны общие принципы оценки экономического потенциала: системности, согласованности, варианности, оптимальности, комплексности, адекватности, эффективности. Сформирован оптимизационный подход к экономической оценке использования потенциала предприятия, который применяется в качестве альтернативы ресурсно-факторному

подходу и для которого характерно использование в качестве показателей, выражающих оцениваемое свойства потенциала предприятия АПК, общепринятых интегральных экономических показателей его деятельности, рассчитанных на основе маржинального подхода; диалектический учет обуславливающих факторов с учетом тесноты связей и взаимозависимостей; использование оптимизационных постановок и методов оптимизации как основного инструмента выявления обобщенных свойств потенциала предприятия АПК.

Ключевые слова: интегральная оценка, экономический потенциал предприятия, перерабатывающие предприятия АПК, ресурсы, формирование потенциала, принципы оценки потенциала.

METHODOLOGICAL BASES TO EVALUATION THE ECONOMIC POTENTIAL PROCESSING ENTERPRISES OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX

Gudz Y.

This article formulates basic categorical principles of the methodology study evaluating the economic potential of processing enterprises of agricultural complex. The author analyzes theoretical aspects of the assessment of the economic potential of the company. The author proposes the general and specific methods of evaluation of the economic potential of processing agricultural enterprises. Author shaped optimization approach to economic evaluation using the potential of the enterprise, which is used as an alternative to resource-factor approach, and which is the typical use as indicators expressing the assessed property potential of agribusiness, generally accepted integrated economic indicators of its activity, calculated on the basis of marginal approach; dialectical account of factors causing distress taking into account the linkages and interdependencies; the use of staging optimization and optimization methods as the main tool for identification of generalized agribusiness potential properties.

Keywords: integrated assessment, the economic potential of the enterprise, enterprise of agribusiness processing, resources, capacity building, principles of evaluation capacity.

Постановка проблеми. Для високорозвинених економік світу характерне майже 100% використання продукції сільського господарства в переробній промисловості своїх країн. В Україні ж простежується закономірність зростання частки сировинної сільськогосподарської продукції в експорті країни зі зменшенням загального рівня її технологічної переробки та інноваційного розвитку переробних підприємств на відміну від динаміки розвитку підприємств АПК Європейського Союзу. Можна зробити висновок про низькотехнологічну структуру українського експорту та, відповідно, суттєвий вплив на ціноутворення в переробній промисловості України зовнішніх чинників: цінової кон'юнктури на зовнішніх ринках, динаміки валютного курсу тощо.

Постає питання про комплексну оцінку економічного потенціалу переробних підприємств АПК, тобто потенційну можливість здійснювати переробку сільськогосподарської сировини в Україні, що зараз експортується за кордон. Істотним недоліком багатьох досліджень щодо оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства АПК є відсутність системного підходу до відбору показників його оцінювання в цілому. Дослідження проблем формування і використання економічного потенціалу переробних підприємств АПК також дуже обмежені. У них практично не вирішувалася проблема виміру елементів економічного потенціалу по підприємствах у регіоні та його величини в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінювання економічного потенціалу підприємств розглядаються у працях вітчизняних учених, таких як: О.Ф. Балацький, Б.Є. Бачевський, В.Г. Бикова, Л.С. Головкова, О.І. Гончар, Н.С. Краснокутська, І.В. Заблудська, Є.В. Лапін, Б.М. Мізюк, О.І. Олексюк, І.П. Отенко, О.О. Решетняк, І.М. Репіна, В.В. Россоха, В.Ф. Савченко, М.В. Савченко, Л.В. Скоробогата, О.С. Федонін та ін. Незважаючи на значне коло практичних, методичних, теоретичних досліджень із цієї проблематики, аналіз літератури з даної теми виявив відсутність єдиного підходу до оцінки економічного потенціалу, залишаючи дискусійні моменти для подальшого дослідження. Отже, існує необхідність глибоких наукових досліджень із пошуку нових підходів до оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення та подальший розвиток наявних теоретичних і концептуальних підходів до оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК представляється особливо актуальним в сучасному нестабільному середовищі. Наявність на переробних підприємствах АПК значних за масштабом виробничих потужностей, обладнання та фахівців у сполученні зі слабким знанням ринку і жорстокістю конкуренції дає змогу говорити про те, що ці підприємства слабо використовують свій економічний потенціал. Це виражається в скороченні обсягів продажів, масштабів діяльності та зменшення трудових колективів на підприємствах. У результаті переробні підприємства не тільки не контролюють свою нішу на ринку, але й постійно погіршують ринкові позиції та підсилюються труднощі з продовженням основної діяльності, частина переробних підприємств стають банкрутами. Особливо це характерно для цукрової та м'ясної галузей.

Агропромисловий комплекс включає три складники, крім безпосереднього виробництва сільськогосподарських ресурсів, сюди також входять галузі обробної промисловості, що випускають засоби виробництва та здійснюють виробничо-технічне обслуговування (продовольче, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин тощо), а також галузі переробки сільськогосподарської сировини в кінцеву

споживчу продукцію (м'ясну, молочну, борошномельно-круп'яну, рибну, комбікормову, харчосмакову, також частково входить легка промисловість, що базується на переробці сільськогосподарської сировини, тощо). Співвідношення цих сегментів в АПК розвинених країн становить 15%, 35% і 50% відповідно. Тобто на переробний сектор АПК припадає близько половини всього агровиробництва.

Сучасний АПК країни має більш 9000 підприємств із виробництва харчової та інших підгалузей промисловостей із переробки сільськогосподарської сировини. Борошномельно-круп'яна промисловість є підгалуззю переробної сфери АПК, що залежить як від забезпеченості сировиною, так і від купівельної спроможності споживача. Найбільші центри зосереджені у Києві, Одесі, Харкові, Миколаєві, Запоріжжі, Тернополі та Львові. Елеватори високої потужності сконцентровані у Миколаєві, Херсоні, Дніпрі, Одесі, Маріуполі, Кременчузі, Запоріжжі. Цукрова промисловість має близько 189 цукрових заводів, 5 – цукрорафінадних. Крохмале-паточна промисловість розташована переважно у Чернігівській, Житомирській та Дніпропетровській областях. Промисловість з м'ясопереробки представлена м'ясокомбінатами, які розміщені переважно у великих містах та районних центрах. Найбільші розташовані у Києві, Дніпрі, Харкові, Полтаві, Запоріжжі, Одесі, Черкасах, Вінниці, Прилуках.

До молокопереробної промисловості належать маслопереробна, сироварна та молококонсервна, в Україні функціонує понад 500 підприємств. Олієжирова промисловість включає переробку насіння соняшника, ріпаку, сої, льону для виробництва олії, маргарину, мильних засобів, оліфи тощо. Підприємства переважно розміщені неподалік сировинних зон. Плодоовочеконсервна промисловість найбільшого зосереджена біля районів із наявністю сировини. Найбільші центри переробної промисловості розташовані в Одесі, Херсоні, Сімферополі, Черкасах, Ізмаїлі, Ніжині та Кам'янець-Подільську.

Виноробна промисловість включає первинне виноробство, яке розташоване переважно у сировинних районах, та вторинне (а також розлив), яке розміщено як у забезпечених сировиною районах, так і в місцях споживання. Найбільшими виробниками вин є Одеська область, Крим, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська області. Ефіроолійна промисловість була зосереджена переважно в Криму до його окупації російськими агресорами. Пиво-безалкогольна промисловість налічує майже 300 виробництв, що виготовляють пиво, плодово-ягідні напої та мінеральні води. Спиртова та лікєро-горілчана промисловість включає понад 40 підприємств і зосереджена переважно у великих містах, також багато спиртових заводів розташовано в межах сировинних районів. Тютюново-ферментаційна промисловість нараховує 11 тютюнових фабрик, 7 ферментаційних заводів та завод ацетатних фільтрів.

Економічний потенціал переробного підприємства АПК найчастіше розкривається через сукупність таких характеристик: реальні можливості, обсяг ресурсів і резервів, здатність до використання потенціалу, рівень і результати його реалі-

зації. Очевидно, що реальні можливості та здатність до використання потенціалу підприємства можна оцінити в абсолютних значеннях, а інші можуть бути зведені до оцінювання результативності й ефективності. Важливість оцінювання як управлінського процесу підкреслюється і класиками стратегічного управління Р. Капланом і Д. Нортоном, які справедливо зазначають: «Можна управляти тим, що піддається оцінюванню. Можна оцінити те, що можна описати» [1; 2].

Очевидно, що потрібна нова концепція і, відповідно, новий підхід до оцінювання та управління економічним потенціалом переробних підприємств АПК. Розробку концепції формування та розвитку економічного потенціалу переробних підприємств слід проводити в рамках класичних підходів до методології пізнання та оцінювання. Для економічних досліджень пріоритетне значення має аспект структурності. Передусім це стосується функціональної структури об'єкта, що досліджується.

Використання зазначеного підходу дає можливість підсилити цільовий аспект діяльності переробного підприємства АПК і ввести поняття економічного потенціалу підприємства за траєкторією розвитку. Економічний потенціал за траєкторією розвитку – це згруповані за функціями управління джерела, можливості, засоби, що можуть бути приведені до дії і використані для досягнення основних цілей переробного підприємства – забезпечення конкурентоздатності та беззбитковості за видами діяльності.

Дослідження економічного потенціалу переробного підприємства АПК можна запропонувати проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного аналізу та оцінювання. За комплексної форми оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств досліджуються всі складники економічного потенціалу, що інтегруються в єдиний показник. Основний метод інтегрування показників – експертний, або рейтинговий.

За поетапного оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств, увага акцентується на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому разі проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку економічного потенціалу переробного підприємства.

Побудова будь-якої системи управління вимагає забезпечення зворотного зв'язку між рішеннями, що були прийняті, та результатами, які отримані внаслідок їх виконання. Засобом налагодження такого зв'язку є оцінювання, або процес оцінки, змістовне навантаження якого полягає у визначенні цінності отриманих результатів із точки зору досягнення поставлених цілей. Досліджуючи методологію оцінювання будь-яких явищ, процесів, об'єктів, науковці схиляються до виділення її структурних елементів, послідовне визначення яких дає змогу впорядкувати сам процес оцінки. Е.В. Лапін, О.С. Федонін., І.М. Репіна, О.І. Олексюк виділяють принципи, підходи, критерії, методи та показники як системоутворюючі елементи методології оцінювання потенціалу [3; 4].

Звертаючись до структуризації методології на загальнонауковому рівні, слід звернути увагу на наявність у викладеній структурі певних неузгоджень і спрощень. І.І. Бажин, Є.М. Коротков, В.С. Пономаренко, Б.К. Райан, Н.С. Тесля компонентами методології будь-якого дослідження вважають проблему, підхід, концепцію та механізм. Своєю чергою, постановка проблеми має чітко визначити об'єкт і цілі дослідження; підхід конкретизується в принципах; концепція виражається в системі понять і відмітних особливостей об'єкта; механізм визначає сукупність засобів і методів вирішення проблеми [5–9].

Передусім потребує обґрунтування цільова спрямованість оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства, яке, відповідно до визначених функцій управління, застосовується для вирішення різноманітних завдань. Так, прийняття рішень щодо створення або розвитку переробного підприємства завжди пов'язане із дослідженням наявності економічного потенціалу. У такому разі виникає об'єктивна необхідність оцінювання, яке матиме за мету визначення величини сформованого економічного потенціалу, його достатності для досягнення цілей розвитку, а також характеру його розвитку. Наявний розрив у величині сформованого економічного потенціалу та цільового стратегічного потенціалу підприємства дає змогу отримати інформацію щодо перспективних напрямів формування чи реформування економічного потенціалу.

Невід'ємним компонентом методології є принципи, щодо яких у сфері оцінювання потенціалу не сформовано достатньо чіткої наукової позиції. Численні праці, присвячені оцінюванню ефективності використання потенціалу різного рівня, містять лише методичні прийоми оцінювання, критерії та системи оціночних показників і залишають поза межами дослідження методологічні принципи.

Виходячи із сформульованих цілей, об'єктом оцінки має бути або сформований потенціал переробного підприємства у його вартісному вимірі, або реалізований потенціал, відображений як у вартісних показниках, так і в конкретних і вимірюваних результатах щодо створеної цінності (табл. 1).

Системний принцип базується на таких основних підходах:

- багатоплановості, який полягає у тому, що будь-який об'єкт розглядається в декількох планах, аспектах;
- багатомірності, який полягає у тому, що будь-який складний об'єкт характеризується великою сукупністю властивостей, які об'єднані в групи (кластери), кожен з яких описує ті чи інші його особливості;
- ієрархічності: вивчення складних об'єктів має базуватися на уявленні про ієрархічності їх структури, а саме на уявленні про розміщення частин або елементів цілого від вищого до нижчого. Ієрархічну структуру мають не тільки моделі складу системи (системи– підсистеми – елементи), а також властивості якості цих систем та критерії, що використовуються для їх оцінки;
- різнопорядковості властивостей: ієрархічність будови системи та її властивостей породжує закономірності різного порядку. Одні закономірності при-

Таблиця 1. Цілі оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства

№ п\п	Об'єкт оцінки	Ціль оцінювання економічного потенціалу
1.	Сформований потенціал	1) визначення величини сформованого переробним підприємством економічного потенціалу; 2) вивчення характеру бізнес-процесів економічного потенціалу переробного підприємства.
2.	Реалізований потенціал	1) визначення рівня відповідності сформованого та реалізованого економічного потенціалу переробного підприємства; 2) встановлення рівня відповідності реалізованого економічного потенціалу визначеним цільовим пріоритетам функціонування та розвитку переробного підприємства; 3) визначення ефективності реалізації потенціалу з точки зору отримання переробним підприємством необхідних результатів

таманні всім рівням ієрархії, а саме всій системі, другі належать тільки деякій групі рівнів, треті притаманні тільки елементам одного рівня, а четверті – тільки окремим елементам одного рівня;

– динамічності: системний підхід вимагає розглядання досліджуваних об'єктів у їх розвитку на всіх етапах життєвого циклу.

Визнаючи доцільність урахування загальнонаукових принципів (системності, адекватності (відповідності), комплексності) під час оцінювання потенціалу переробного підприємства, достатньо дискусійними щодо означеної сфери є принципи варіантності, оптимальності та ефективності.

На користь такої точки зору свідчить той факт, що доцільність розробки декількох варіантів сполучень структурних елементів економічного потенціалу виникає під час обґрунтування напрямів розвитку підприємства, для яких максимальний обсяг потенціалу вважається критерієм обрання для реалізації того чи іншого варіанта відповідно до принципу оптимальності. Між тим коли мова йде про безпосереднє перетворення визначених можливостей на результат тобто реалізацію потенціалу, то існування різних варіантів оцінювання не забезпечує конкретності та однозначності, що є вкрай необхідним для здійснення керуючого впливу. Відхилення принципу варіантності автоматично порушує логіку застосування під час оцінювання економічного потенціалу принципу оптимальності, відповідно до якого пріоритетним вважається той варіант рішення, що максимізує сукупні можливості переробного підприємства. Характер зауважень стосовно принципу ефективності пов'язаний із його змістом, згідно з яким витрати на процес оцінки мають бути меншими за ефект від «використання отриманих відомостей» [3, с.40]. За такої логіки мова йде не про формування методологіч-

ного підґрунтя оцінки, а про вимоги до її організації, у числі яких, безперечно, ефективність в її витратному розмінні повинна посідати гідне місце.

Окремого розгляду потребує наведений у монографії [3] принцип узгодженості. За трактовкою Є. Лапіна, його застосування означає необхідність «узгодження між собою показників, що використовуються під час оцінки, а також результатів оцінки елементів економічного потенціалу» [3]. Погоджуючись із важливістю узгодженості показників, слід зазначити, що дане положення не має самостійного характеру, а є обов'язковою вимогою застосування принципу системності, оскільки системою вважається сукупність взаємопов'язаних елементів, які вступають у взаємодію та створюють єдине ціле. Щодо узгодженості результатів, то мова має йти скоріше про їх відповідність цілям та структурі потенціалу, а не про їх підпорядкованість один одному.

В оцінюванні економічного потенціалу переробних підприємств зацікавлені кредитори, інвестори, держава, акціонери, керівники, постачальники, страхові підприємства. Оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства може здійснюватися для:

- підвищення ефективності поточного управління переробним підприємством;
- визначення вартості цінних паперів у разі купівлі-продажу акцій переробного підприємства на фондовому ринку;
- визначення вартості переробного підприємства у разі його купівлі-продажу цілком або частинами;
- реструктуризації переробного підприємства;
- розробки плану розвитку переробного підприємства;
- визначення кредитоспроможності переробного підприємства і вартості заставної за кредитування;
- висновку страхового договору, у процесі якого виникає необхідність визначення вартості активів переробного підприємства;
- визначення бази оподаткування;
- прийняття обґрунтованих управлінських рішень на переробному підприємстві;
- здійснення інвестиційного проекту розвитку бізнесу.

Слід зауважити, що оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства слід проводити також у разі активної фінансово-інвестиційної діяльності підприємства:

- а) продажу визначеної частини нерухомості;
- б) одержання кредиту під заставу частини нерухомості;
- в) страхування нерухомого майна і визначення у зв'язку із цим його вартості;
- г) передачі нерухомості в оренду;
- д) оформлення частини нерухомості як внеску у статутний фонд знову створюваного підприємства.

Оцінювання окремо виробничого потенціалу переробного підприємства може проводитися у разі:

- а) продажу окремих одиниць обладнання;
- б) оформлення заставної;
- в) страхування рухомого майна;
- г) передачі машин, обладнання в оренду;
- д) організації лізингу машин, обладнання;
- е) визначення амортизаційних відрахувань;
- є) оформлення машин і обладнання як внеску в статутний фонд іншого підприємства;
- ж) реалізації інвестиційного проекту.

Оцінювання інтелектуального потенціалу переробного підприємства проводиться у разі:

- а) передачі або продажу торгової марки іншому підприємству;
- б) надання франшизи іншим компаньйонам;
- в) визначення збитку, що був нанесений діловій репутації підприємства незаконними діями інших підприємств;
- г) використання гудвілу як внеску в статутний капітал;
- д) визначення вартості всіх нематеріальних активів для оцінки вартості підприємства.

Забезпечення зворотного зв'язку між процесами формування та реалізації економічного потенціалу вимагає, своєю чергою, оцінювання відповідності величин реалізованого та сформованого економічного потенціалу, а також порівняння отриманих результатів із вартістю потенціалу. Перш ніж виділити цілі такого оцінювання, необхідно зробити деякі термінологічні пояснення. Так, на понятійному рівні «реалізація потенціалу» являє собою процес перетворення потенціалу в конкретні та вимірювані результати. Найчастіше в економічній літературі вживається стале словосполучення «використання економічного потенціалу» [10–15], що з точки зору понятійного апарату можна трактувати як отримання корисності від потенціалу. Хоча за значенням наведені формулювання майже тотожні, проте, виходячи із сутнісних характеристик потенціалу (ресурси, здатності, компетенції), термін «використання» не охоплює всього розмаїття його елементів. Так, якщо ресурси дійсно використовують на підприємствах, то здатності, а тим більше компетенції тільки реалізують. Ураховуючи названі аспекти, термін «використання» коректно вживати тільки у зв'язку з ресурсним потенціалом, на загальному ж рівні більш ємним, на думку автора, є термін «реалізація потенціалу».

Зміст реалізації потенціалу переробного підприємства полягає в систематичній діяльності зі створення цінності шляхом бізнес-процесів за рахунок наявних ресурсів, здатностей і компетенцій. Причому ітеративний характер створення цінності і його тривалість у часі дають змогу акцентувати увагу саме

на систематичності, яка забезпечує постійне відновлення циклу такої діяльності. Зазначені міркування дають змогу сформулювати цілі оцінювання реалізації економічного потенціалу переробного підприємства у значенні величини реалізованого потенціалу, рівня відповідності реалізованого та сформованого потенціалу, реалізованого потенціалу цільовим пріоритетам функціонування та розвитку переробного підприємства, а також у визначенні ефективності процесу реалізації потенціалу.

За відсутності інших вагомих наукових розробок з означеної проблеми певний інтерес, з нашої точки зору, представляє вивчення принципів наукового пізнання, де особливої уваги потребують принципи детермінізму, відповідності, додатковості, раціональності. Детермінізм виступає передусім у формі причинності як сукупності обставин, що передують у часі будь-якій події та викликають її. Тобто має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних

Таблиця 2. Принципи оцінювання формування та реалізації потенціалу підприємства

№ п/п	Назва принципу	Зміст принципу
1	Системності	Вимагає оцінювання сформованого та реалізованого потенціалу як складної системи ресурсів, здатностей і компетенцій, які пов'язані різними формами зв'язку
2	Відповідності	Полягає в забезпеченні адекватності оцінювання потенціалу теорії потенціалу, критеріїв – цілям оцінки, показників – обраним критеріям, отриманих результатів – об'єктивній дійсності
3	Комплексності	Означає врахування всіх елементів потенціалу, формування та реалізація яких забезпечують створення підприємством цінності
4	Детермінізму	Забезпечує зворотній зв'язок між результатами оцінки та причинами, що їх зумовили
5	Додатковості	Забезпечує різноманітність елементів потенціалу та встановлює їх взаємний вплив
6	Раціональності	Означає, що взаємовиключні або протилежні критерії та показники не можуть застосовуватися в межах однієї системи оцінки
7	Порівняння	Полягає у побудові такої системи оцінки, яка забезпечить порівняння в часі і в просторі величини сформованого потенціалу, досягнутого результату з наявним потенціалом на вході в систему його трансформації
8	Безперервності та гнучкості	Означає періодичність оцінювання та можливість внести коректування в систему оціночних показників

Джерело: складено автором

обставин породжує інше явище, процес та наслідок [3]. Розглядаючи принцип детермінізму, доцільно висунути такі припущення:

- по-перше, наслідком процесу оцінювання є визначена величина, ступінь або ефективність реалізації потенціалу, які було забезпечено за певних обставин і умов;

- по-друге, причинами (умовами) забезпечення певних величини, ступеня та ефективності реалізації економічного потенціалу є наявні структурні елементи потенціалу, синергійні ефекти від їх взаємодії в процесі реалізації потенціалу, а також впливи зовнішнього середовища на хід даного процесу.

Принцип додатковості вперше був сформульований датським фізиком, лауреатом Нобелівської премії Нільсом Бором і означав, що відтворення цілісності явища потребує застосування у сфері пізнання «додаткових» класів понять. Додатковість є своєрідним відбиттям комплексності, оскільки також має призначенням опис цілого. Але комплексність оцінювання має забезпечити врахування всіх необхідних елементів потенціалу, а додатковість – забезпечити їх різноманітність, встановити їх взаємний вплив. Таким чином, проведений логічний аналіз наявних і можливих принципів оцінювання потенціалу дає змогу сформулювати їх систему, авторське бачення якої наведено в табл. 2, а основна мета – підвищення достовірності та об'єктивності оцінки.

Аналіз літературних джерел щодо питань оцінювання економічного потенціалу взагалі або його окремих елементів [8–14] виявив невисокий інтерес науковців до визначення критеріїв оцінки. Із позицій наявності потенціалу та зміни рівня здійснено обґрунтування критеріїв оцінки, де потенціал оцінюється за рівнем відповідності місії та цілям підприємства, а також за критеріями падіння, нарощування/виснаження, розвитку. Систематизовані загальні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств подано в табл. 3

Систематизовані специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств подано в табл. 4.

Важливою ознакою класифікації методів оцінювання потенціалу є спосіб узагальнення результатів, відповідно до якого пропонується виділити три принципових методичних підходи: 1) на базі одного оціночного показника; 2) моделювання узагальненого показника; 3) графоаналітичне моделювання. У першому випадку для узагальнюючого висновку щодо величини потенціалу, ступеня або ефективності його реалізації має бути обґрунтований окремий показник, який комплексно відбиває весь спектр взаємозв'язків між елементами потенціалу та створену ними цінність. Такий показник, на жаль, існує тільки гіпотетично, оскільки навіть ринкова вартість, що, як правило, використовується як узагальнений результат сформованого або реалізованого потенціалу, є оціночною (розрахунковою) величиною і залежить від обраного методу та інформаційного забезпечення оцінки. Показник прибутку є скоріше короткостроковим орієнтиром діяльності і не дає змоги об'єктивно визначити, наприклад, ступінь реалізації інвестиційного

Таблиця 3. Загальні методи оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства

№ п/п	Назва методу	Коротка характеристика методу оцінювання
1	Метод декомпозиції	Дає змогу «представити залежність економічного потенціалу підприємства від окремих його компонент у вигляді елементарного функціонала $P = f(x_i)$, де x_i – i -й компонент економічного потенціалу». Причому складність структури економічного потенціалу зумовлює доцільність декомпозиції не тільки в межах його базових елементів, але й опису кожного з них комплексом показників, які забезпечують повноту оцінки.
2	Індексний метод	Полягає у визначенні відносних показників динаміки змін у формуванні та стані реалізації економічного потенціалу, а також у кількісній оцінці факторів, які впливають на ці зміни. Особливого значення даний метод набуває під час оцінки збалансованості формування економічного потенціалу та відповідності його реалізації ринковим умовам, оскільки саме порівняння динамічних індексів дає змогу визначити позицію переробного підприємства в часовому просторі.
3	Коефіцієнтний метод	Активно залучається для здійснення оцінки реалізації економічного потенціалу та передбачає використання відносних коефіцієнтів, отриманих шляхом зіставлення абсолютних показників, які характеризують різні аспекти реалізації економічного потенціалу підприємства. Важливу роль у застосуванні даного методу відіграють показники ефективності діяльності переробного підприємства, передусім через цільову орієнтацію реалізації економічного потенціалу на їх зростання, а також фінансові коефіцієнти, досягнення певного рівня яких забезпечується в процесі реалізації фінансового потенціалу.
4	Експертні оцінки та метод балів	За змістом належать до методів якісної оцінки і передбачають формування експертних суджень про стан формування та реалізації економічного потенціалу за допомогою лінгвістичних змінних або бальної шкали оцінювання. Доцільність використання експертних оцінок часто пов'язується із визначенням вагомості того чи іншого елемента економічного потенціалу в ході формування узагальненого показника.

Джерело: розроблено автором

Таблиця 4. Специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства

№ п/п	Назва методу	Коротка характеристика методу оцінювання
1	Метод детермінованого факторного аналізу	<p>В основі застосування є уявлення про те, що результат реалізації потенціалу (або його структурного елемента) може бути представлений як добуток або алгебраїчна сума факторів, які впливають на даний процес. Коли результат реалізації економічного потенціалу описується через добуток факторів, то оцінку пропонується здійснювати за мультиплікативною моделлю:</p> $СРП = \prod_{i=1}^n \Phi_i, (1)$ <p>де СРП – ступінь реалізації потенціалу підприємства (або його структурного елемента); Φ_i – фактор, що впливає на реалізацію потенціалу (або його структурного елемента); n – кількість факторів, за якими проводиться оцінка. Якщо ж має місце алгебраїчна сума факторів, то загальна адитивна модель матиме вигляд:</p> $СРП = \sum_{i=1}^n \Phi_i . (2)$
2	Метод таксономічного аналізу	<p>Заснований на визначенні «таксономічного показника» реалізації економічного потенціалу за структурними елементами, загальний зміст якого полягає в установленні міри відхилення досягнутого результату від гіпотетичного еталону:</p> $D_i = 1 - \frac{C_{i0}^B}{C_0}, (3)$ <p>де D_i – показник рівня використання локального потенціалу; C_{i0}^B – евклідова відстань підприємства до точки еталона; C_0 – відстань до еталонної точки з урахуванням стандартних відхилень.</p>
3	Метод порівняння	<p>Передбачає співставлення фактично досягнутих показників, які описують процеси формування та реалізації економічного потенціалу, з їх цільовим, середньогруповим, середньогалузевим або еталонним рівнем. Саме даний метод становить основу формування узагальнюючого висновку щодо порівняної величини сформованого потенціалу підприємства та ступеня його реалізації.</p>

Продовження табл. 4

4	Метод нечітких множин	Полягає в побудові гістограм показників реалізації економічного потенціалу за елементами його структури, їх агрегуванні за принципом однорідності та розробці нечітких класифікаторів, що формалізують оцінку ступеня реалізації потенціалу в інтервалах «високий», «середній» і «низький». Безперечною перевагою даного методу є можливість ідентифікації стану реалізації економічного потенціалу в інтервальних оцінках з урахуванням ступеня невпевненості експерта щодо граничних меж інтервалів, а також усієї доступної кількісної та якісної інформації, що підвищує точність і достовірність результатів.
---	-----------------------	--

Джерело: розроблено автором

потенціалу, результат якої може бути віддалений у часі. Незважаючи на дискусійність формулювання узагальнюючого висновку на основі визначення одного показника, пропонується остаточну оцінку ефективності використання економічного потенціалу підприємства надавати за допомогою абсолютного (обсяг дисконтованого прибутку) або відносного показника (рентабельність витрат або мультиплікатор ринкова вартість/балансова вартість підприємства).

Висновки з проведеного дослідження. На переробних підприємствах АПК формування й оцінювання економічного потенціалу має свої галузеві особливості. У сучасних складних економічних і політичних умовах в Україні для забезпечення розвитку переробних підприємств АПК, їх тривалого результативного функціонування необхідно здійснювати політику, спрямовану на формування у них якісного потенціалу та його оцінювання. Під час оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств пропонується проводити його декомпозицію на компоненти, встановити їх функції та зв'язки, тобто здійснити структуризацію, яка великою мірою залежить від виду і напрямів діяльності підприємства.

1. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон ; пер. с англ. – М., 2005.

2. Каплан Р.С. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон ; пер. с англ. – М., 2005.

3. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия : [монография] / Е.В. Лапин. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 310 с.

4. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навч. посіб.] / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.

5. Бажин И.И. Исследование систем управления / И.И. Бажин. – Харьков : Консум, 2004. – 336 с.

6. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 768 с.
7. Пономаренко В.С. Стратегічне управління підприємством : [монографія] / В.С. Пономаренко. – Харків : Основа, 1999. – 620 с.
8. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан; пер. с англ. под ред. В.А. Микрюкова. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
9. Тесля Н.С. Формирование экономического потенциала строительного предприятия в условиях диверсификации производства: автореф. дис. ... канд. экон. наук. : спец. 08.00.05 / Н.С. Тесля. – Ростов-на-Дону, 2006. – 19 с.
10. Донец Ю.Ю. Эффективность использования производственного потенциала / Ю.Ю. Донец. – К. : Знание, 1978. – 123 с.
11. Кокарева Е.Ю. Формирование и использование организационного потенциала в антикризисном управлении предприятием: автореф. дис. ... канд. экон. наук. : спец. 08.00.05 / Е.Ю. Кокарева. – Тюмень, 2002. – 23 с.
12. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис. ... докт. экон. наук : спец. 08.06.01 / Є.В. Лапін. – Суми : СумДУ, 2006. – 32 с.
13. Максимов В.В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование) / В.В. Максимов. – Луганск : ВНУ им. В. Даля. 2002. – 360 с.
14. Осінов В.П. Методологія управління виробничим потенціалом харчової промисловості : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.07.01 / В.П. Осінов. – Одеса, 2004. – 30 с.
15. Сепиашвили Д.С. Модель формирования и развития ключевой компетенции предприятия / Д.С. Сепиашвили // Российское предпринимательство. – 2006. – № 9. – С. 56–59.

E-mail: Hudz@inbox.ru